

Exemplare bibliofile din colecția Alexandru Enescu. Auguste Lepère – ilustrație la Huysmans K. J., La Bièvre Les Gobelins et Saint Séverin

CĂTĂLINA MACOVEI

Ne sînt cunoscute elementele care conferă unei cărți valoare bibliofilă: vechimea lucrării, raritatea ei, tirajul, prețiozitatea materialului, a legăturii, eventualele adnotări mănuscrite, ex libris-ul și un element esențial în cazul cărții moderne, ilustrarea cu gravuri originale în și afară din text, cu ornamente, vignete, lettrine etc. O carte scrisă de un autor de mai mică importanță pentru istoria literaturii poate deveni o valoare prin frumusețea gravurilor executate de un mare artist, într-un limbaj plastic desăvîrșit.

În colecția Alexandru Enescu am selectat cîteva exemplare pe care le considerăm ediții bibliofile, cărți ilustrate moderne, prețioase atît prin valoarea lor intrinsecă, cît și datorită gravurilor originale care ilustrează textul.

Un astfel de volum este *Corymbe de l'automne*, poem de Francis Thompson, tradus din engleză de Paul Claudel și ornat cu 12 gravuri în lemn de André Lhote, Edition de la Nouvelle Revue française, Paris, 1920. André Lhote, pictor, scriitor, teoretician de artă, a gravat destul de puțin. El avea o anume libertate în traducerea gravurilor, considerînd tehnica propriu-zisă un auxiliar al invenției creatoare. Xilogravurile la poemul lui Thompson sînt o transpunere a viziunii sale de factură cubistă pe placa de lemn lucrat în picioare (bois debout) și tras pe hîrtie velină pur fil Lafuma-Navarre, imprimată de Coulouma, la Argenteuil, 15 mai 1920. Este un număr mic, exemplarul 35, menționîndu-se că lemnul după care s-a tras a fost hașurat și depus la Biblioteca Națională din Paris. Acest lucru exclude posibilitatea tragerii altor gravuri după placa originală și conferă lucrării un plus de valoare.

Un alt exemplar bibliofil din această colecție este *Intermezzo* de Jean Giraudoux, ilustrat de Daragnés, Paris, La Cité des Livres, pe hîrtie Arches cu filigran.

Jean Gabriel Daragnés, desenator, gravor pe lemn și acvafortist, editor și scriitor, și-a creat un loc important în istoria cărții ilustrate cu lucrările sale: *Coins de Paris*, ilustrațiile la *Marie Donadieu* de Charles-Louis Philippe, *L'amant des Amazones*, *les Moralités legendaires* de J. Laforgue.

Cartea lui Giraudoux este imprimată în ianuarie 1933, în 100 de exemplare, dintre care 90 pe hîrtie Arches și 10 pe Japon imperial cu 2 gravuri pe cupru și 10 exemplare pentru Giraudoux, toate semnate și numerotate. Exemplarul colecției este numerotat 32. Gravurile sînt lucrate în pointe sèche, cu 4 gravuri în afară de text, încadrîndu-se firesc în stilul modern al cărții. Pointe sèche-ul accentuează acuitatea reprezentărilor ușor caricaturale, transpuse într-un limbaj metaforic.

Ediția asupra căreia s-am oprit este ilustrată de *Auguste Lepère*. Dacă la celelalte opere ilustrarea s-a făcut de către artiști care s-au exprimat accidental în gravură, *Auguste Lepère* a intrat în istoria cărții ilustrate ocupînd un loc aparte. El apare într-un moment în care timp de o jumătate de secol cărțile sînt ilustrate de gravori mediocri. De-abia din 1899 ele încep să fie gravate de pictori. Printre primele volume lucrăte astfel se numără: *Histoires Naturelles*, *Daphnè et Cloè*, *Parallement*, *Les Jardins des Supplices*, *A rèbours* etc.

În epocă se petrece un fenomen novator, apar curente noi, grupări originale care se impun gustului publicului. Un *Fantin Latour*, *Whistler*, *Jules Jacquemart*, *Gustave Doré*, extraordinarul ilustrator *Degas*, impresionistii *Renoir*, *Pissarro*, *Sisley*, simbolistii *Puvis de Chavannes*, *Gustave Moreau*, *Ferdinand Gaillard*, *Odillon Redon*, *Paul Gauguin*, *Charles Dulac*, *Maurice Denis* încearcă o formulă nouă, a cărții fastuoase. *A. Lepère* își are locul său printre acești vizionari. După simbolisti se înregistrează o perioadă de concentrare a elementului pur francez; cîțiva artiști se apropie mai mult de natură: *Lepère*, *J. F. Raffaelli*, *Gustave Leheutre*, menținînd o notă esențialmente franceză, prin claritate, prospețime, echilibru și contrabalansînd tendințele realiștilor și cubiștilor, în frunte cu *Picasso*, *Dufresne*, *Derain*, *Vlaminck*, *Duffy* etc.

Lepère este considerat un peisagist, alături de *Corot*, *Daubigny*, *Jongkind*. El a folosit metode simple, cărora le-a conferit o valoare deosebită. Este considerat tipul caracteristic al ilustratorului de carte din secolul al XIX-lea.

Sînt interesante cîteva date din biografia artistului. S-a născut în 1849 la Paris. La 13 ani lucrează în atelierul de gravură „*Magasin pittoresque*”, fiind elevul englezului *Smeeton*. Format la școala spirituală a lui *Edmond Morin* și *Daniel Vierge*, a început cu colaborări la „*Le Monde illustré*”, interpretînd desenele acestora. Între 1870 și 1884, cît durează colaborarea sa la „*Le Monde illustré*”, nu există număr în care să nu apară imagini ce demonstrează ingeniozitatea și tehnica sa bine aleasă. La „*Le Monde*” lucrează alături de *Doré*, *Vierge* și *Chiffart* etc. Aici sînt editate 800 xilogravuri, dintre care 500 de *Doré*, 250 *Vierge*, 250 *Lepère*, 20 *Chiffart*.

Lepère a folosit pretextul actualității pentru o serie de remarcabile gravuri în lemn. În 1879, în preumblările lui pe străzile Parisului, îl întîlnește pe *Edouard Hubert*, care i se plînge că nu este cu ei *Vierge* pentru a surprinde pitorescul imaginilor Senei. Și iată pretextul pentru celebrele gravuri în lemn, cu vederi pariziene – *Pont Neuf*, *Sena*.

În 1885 este sedus de pictorul *F. G. Dumas* care fondase „*Revue illustré*”. Acesta îi oferă artistului prilejul să colaboreze la revistă cu o serie de gravuri originale. Acum apar: *Le Voyager autour des fortifications* și celebrele *La Forêt de Fontainebleau*. *Lepère* este solicitat și la alte reviste: „*Revue de l'Exposition de 1889*”, la „*Illustration*”, unde surprinde aspecte ale orașelor *Rouen* și *Bordeaux*, la „*Harper's Magazine*”, unde sînt publicate cunoscutele xilogravuri: *Paris*, *Black and White* etc.

La sfîrșitul lui 1889, împreună cu *Bracquemond*, lucrează în acvaforte, tehnică ce îl subjugă. Cunoscător al tuturor tehnicilor gravurii, el se va dedica ilustrației de carte, urmîndu-i pe cei mai buni artiști ai secolului al XVI-lea. El improvizează, gravează, imprimă singur și chiar leagă cărțile pe care le ilustra.

Într-un moment de căutări în domeniul fotografiei, *Lepère* sesizează pericolul pe care îl prezintă aceasta pentru carte. El spune: cînd un gravor are o lucrare de reprodus este absolut necesar să o vadă. Aceasta este o transpunere. Fotografia vine să schimbe toate acestea. Ea facilitează sarcina gravorului care în cea mai

mare parte nu mai trebuie să vadă lucrarea de reproduș... o formă fotografică este o gamă perfectă în care nimic nu poate fi schimbat fără să se piardă ceva". (David Bland, *A history of Book Illustration*, Londra, 1958).

Ajutat de editorul Henri Beraldi, el scoate o serie de cărți ilustrate, care îl fac celebru: *Paysage parisiens*, text de Emil Goudeau, în 1894, *Paris au hasard*, text de Montorgueil, 1895, reprezentînd o privire asupra Parisului din înălțimea turnului Saint Jacques. Cartea este urmată de *Dimanches parisiens*, lucrată în acvaforte și de *Paysages et coins de rues*, unde viziunea zăpezii se transpune în lumea stampelor japoneze; remarcabilă acea „Reverie Blanche” care face lucrarea de neuitat. Gravurile în lemn au fost trase în mai multe tente. Dar cele mai frumoase rămîn cele monocrome. Revine la negru cu *Nantes en 1900* și *La Bièvre, les Gobelins et Saint Sévèrin*. Cu lucrarea *A rèbours* de Huysmans din 1903 începe o nouă serie a cărții decorate, cartea de artist, compusă cu l'Auriol care lansase turnătoria Peignot; paginile acestei cărți sînt ornamentate cu 220 gravuri pe lemn trase în mai multe tonuri, ornamente, en-tête, arabesc, cul-de-lampe, vianete: marile compoziții sînt armonios colorate. Lucrarea a apărut în editura Les Cent Bibliophiles, în '8. Este interesant de comparat această carte cu aceea ilustrată de Auguste Leroux, mai puțin inspirată, fără a se integra atmosferei angoasante, malefice a lui Huysmans sau cu ilustrațiile lui Coussens, din 1927, decorate cu pointe sèche-uri în culori.

Lepère ilustrează *A rèbours*, cu o uimitoare fantezie, fără să omită nici cele mai mici detalii; de la Armoniile străbunilor, pînă la maladivele viziunii ale lui Des Esseintes. Transpare aici, firesc dat fiind conținutul enigmatic al cărții, influența lui Gustave Moreau, Odilon Redon, Guys, adică a simbolisților de care Huysmans se simțea atras.

Aceasta este una din remarcabilele cărți ilustrate ale secolului. Dar concepția definitivă asupra cărții ilustrate este reprezentată de ilustrația la *Eloge de la Folie*, de Erasme. Numai după ce a terminat-o, Lepère avea s-o supună editorilor. Ea apare la „Société des Amis des Livres”, în 1906, fiind socotită o ediție rară datorită contrastului dintre arhaismul caracterului și modernismul gravurilor. Artistul transpune subiectul în decorul contemporan lui. Gabriel Hanotaux avea să scrie: „*La Folie*, cu Lepère s-a îmbrăcat la Worth”.

Lepère lucrează pe hîrtie cu filigranul său, recurgînd la două feluri de caractere; Deberny pentru ediția lui Gabriel Hanotaux, iar pentru ediția lui Huysmans, caractere Turlot care se apropiau de cele folosite de Froeben, editorul lui Erasme. Tirajul este tras la presa de mîna condusă de Fequet, imprimerul cu care lucra în atelier. Compoziția este încadrată de filet roșu, litere ornamentate, cuvinte tipice imprimate în vermillon, planșe în camaieu sau în mai multe tonuri.

Cu această carte, Lepère se impune ca unul dintre cei mai importanți ilustratori de carte din epocă.

Alte cîteva lucrări ilustrate de Lepère pentru Société Normande du Livre d'art: *Foires et marches normandes*, de Joseph l'Hopital în 1907, *Deux Contes de Maupassant*, pentru „Société Normande du Livre illustré”, cu 84 compoziții în xilogravură, lettrine în culori; o altă carte apărută sub numele lui și intitulată *Cinquante croquis sur Paris Vende, Ile de France, Italie*, apărută în editura Sagot, în 1912; și o ultimă carte la care a lucrat fără a fi solicitat de editură – *Ronsard* – și pe care moartea, în 1918, nu i-a lăsat s-o termine.

Vom încerca să surprindem originalitatea lucrărilor lui Lepère analizînd cartea ilustrată din colecția lui Alexandru Enescu, *Huysmans, K.I., La Bièvre, les Gobelins et Saint Sévèrin*, editată la Paris de „Société de propagation de livres

d'art", în 1901. Este tipărită pe hîrtie velină Perrigos d'Arches, filigran ABC, numărul 383, cu legătură pleîn-marquin, gros grain roșu, cu filet doré, sus-tranche doré. Legătura este semnată în interior pe filet – Flammarion-Vailland. Cu filet doré și în interiorul copertii. Foaia a 2-a Forțat, de mătase de China roșie cu filet doré. Separat, artistul a tras 12 acvaforte pe hîrtie de China, semnat în cadru și semnat și numerotat sub cadru cu creionul 17/80 A. Lepère. Textul justificativ la aceste 12 planșe este scris cu două caractere negru și roșu, cu ornamente (foto 103). El scrie „La Bièvre, Gentilly, la Plaine de Montrouge este ceea ce găsesc mai pitoresc, mai frumos în lume; ele evocă tinerețea mea”. Cu această ocazie notează că pînă atunci fusese „gravor pe lemn, pictor, ceramist, ilustrator, acvafortist, decorator de legături, litograf, imprimer în taille douce, tipograf și iată-mă astăzi vînzător de stampe”. Aceasta pentru că la început „la Bièvre” nu era foarte căutată de bibliofili, prețul ei fiind foarte mic – în 1900, 150 de franci.

Parizian de origine, Lepère cultivă marile orașe; în cartea lui Huysmans. La Bièvre este un rîu care curge prin Paris, les Gobelins, un celebru cartier cunoscut prin faimoasele textile, Saint Sévèrin – „un triunghi culcat cu una din laturi pe firul Senei,... pentru a figura acest cartier vechi al Parisului trebuie evocată amintirea anumitor orașe germane...” Lepère este aici nu numai peisagist, el devine geograf, dublat de un cronicar sensibil la pitorescul parizian, în concepția căruia notarea aspectelor studiului de moravuri coexistă cu evocarea lor sugestivă. El opune cartierelor de lux cele mizere, echilibrul fiind salvat de imaginile vechi. Lepère a ales cartierele cu biserici gotice, cu fundături în penumbră, scăldate de apele Senei. Are o imensă plăcere să urmărească sinuozițitățile fluviului, să-i fixeze schimbările succesive. „Dacă Lepère vede ca un pictor, el traduce ca un gravor. El triumfă asupra materiei, îi relevă delicatețea, posibilitatea de a exprima culorile, tenebrele, lumina.” (Roger Marx, „Gazettes des Beaux-arts”, 1910). Lepère a străbătut străzile cu Huysmans și cei doi și-au completat viziunile asupra orașului. Parisul văzut de Lepère, modern, trăind aerian, poate fi comparat cu cel al lui Maryon, mai estuos, solemn, arhitectural, iar compozițiile de periferie animate, cu cele ale lui Raffaelli din aceleași zone.

Din cele 30 de ilustrații în text, xilogravuri în bois de fil putem urmări drumul străbătut de Lepère și Huysmans cu „La Bièvre” care „reprezintă astăzi cel mai perfect simbol al mizeriei feminine exploatate de un mare oraș (foto 104).

Xilogravurile *La Bièvre în strada Gobelins* sau cartierul *Gobelins văzut din bulevardul Saint Michel, case vechi în Gobelins, contraforții bisericii Saint Sévèrin* surprind aspecte dintr-o lume stranie, cu cartiere mizere, vechi, artistul urmărind detalii de arhitectură, pitorescul străduțelor înguste, străjuite de case cu magazine la parter sau cîteva tipuri pe strada Galande (acvaforte). Negustori de tabac vechi, Place Maubert, Un mic negustor de prăjeală, rue Galande, La grande salle du Chateau rouge, în care sînt surprinse tipuri sociale, moravurile locuitorilor unui colț din Paris.

Temperamentul îl apropie de drama naturii; în căutarea pitorescului uman, el reliefează acele aspecte în care xilogravura și acvafortele capătă greutatea aerului în cartierele mizere, caligrafia dantelăriei la arhitecturi. Toate gravurile sînt animate, contrastul alb-negru fiind îndulcit de grăurile obținute prin hașurări paralele foarte apropiate. Negrul este catifelat, albu strălucitor. Xilogravurile sale par caligrafii după maeștrii japonezi. Lucrarea nu este ornamentată cu 4 acvaforte originale în text *La rue de la Fontaine-à-Mulard* (foto 105), *La Bièvre vue du passage Moret, la rue Galande, La rue des Prêtres Saint Sévèrin* (foto 106) și alte 12 în afară de text, pentru a completa imaginea Parisului așa cum o vedea Huysmans. Cu

acvafortele din La Bièvre, Lepère își găsește formula personală de exprimare. Întrebat care este diferența dintre xilogravură și acvaforte, Lepère arată că prima este un fel de scriitură inițială a artei grafice, cu care nu se pot face decât indicații sumare, în care negrurile sînt plate. Cu totul altfel se lucrează în acvaforte, unde Lepère se vrea un urmaș al lui Rembrandt. Acvafortele pare produsul rafinat al unei civilizații deja vechi, mijloacele ei se gradează, se eșalonează și se diferențiază la infinit, ea se face interpreta și complicele docil al celor mai secrete intenții ale spiritului sau sentimentului, ea este capabilă să înțeleagă aluzia și chiar să deghizeze asprimea, este un limbaj suplu, expeditiv, favorabil improvizației, bogat în resurse și echivalențe, care știe să redea culoarea și lumina în diversitatea ei.” (Roger Marx, „Gazettes des Beaux-arts”, 1910).

În gravurile în acvaforte pentru La Bièvre, artistul se lasă sedus de acest procedeu, căruia îi folosește toate resursele. Aici a dat iconografia sa capitală. Inventivitatea, ordonarea arhitecturii, dispoziția personajelor sînt relevante. Cu ajutorul acvafortelui putea interpreta mai bine fenomenele luminoase și clarobscurul. Mai mult ca oricînd își fructifică simțul de colorist, urmărește distribuția eclerajului, localizarea alburilor, griurilor și negrului. Subiectul compozițiilor sale este ales în funcție de calitatea efectelor și posibilitățile tehnice de redare a lor. Străzi care se înfundă sînt redade prin griuri ca trecere de la negru spre alb, fundături, lucrute în negruri catifelate și valorate (foto 107). Iată cum prezintă Huysmans cartierul Saint Sévère: „a fost, de la origine un cartier mizer și rău famat, aspectul său este sinistru și hilar, el are pe de o parte un aspect caraghios, de cealaltă rotiserii pentru studenți, vizuini pentru bandiți, ici și colo hoteluri vechi, cu blazoane aparținînd familiilor nobiliare. În mijlocul acestui amalgam de drumuri care nu duc nicăieri, mulțimea zumzăie, acompaniată de clopotele vechilor biserici”.

Lepère păstrează cu fidelitate această atmosferă, umbra și lumina ascund colțurile tainice, pătrunse de mister sau profilează în plină lumină aspectele străzii, forfota mulțimii, joaca copiilor, iar griul vine să reliefeze un rafinat detaliu de arhitectură, acoperișurile bisericilor (foto 108). Stilul său vioi, tineresc, aerat se armonizează cu aglomerările pitorești, cu incidentele stradale (foto 109). Cu tot spiritul său tributar romantismului, Lepère este aici mai aproape de simbolismul lui Huysmans. Peste toate aceste imagini plutește parcă acea morbidețe, acel rafinament exacerbant sau în orice caz sentimentul unui inexorabil „a fost”.

„Perfecționismul” tehnic evidențiază stilul, trăsăturile sînt incisive, claritatea devine strălucire pentru a accentua contrastul, negrul este translucid și profund. Viziunile nebuloase duc la o diluare a culorii (foto 110). În unele lucrări, stilul său se apropie de desăvîrșita tehnică în acvaforte a lui Rembrandt, prin profunzimea negrului și caligrafia arhitecturilor (foto 111, 112).

Cu această carte, Auguste Lepère s-a încadrat în grupul acvafortiștilor de primă mărime ai secolului al XIX-lea și datorită viziunilor sale moderne, chiar în rîndul gravurilor-pictori ai secolului XX.

Auguste Lepère nu a avut emuli, propriu-zis, dar el a influențat opera multor artiști din generația sa și a deschis un drum nou în istoria ilustrării de carte.

Livres rares de la collection Alexandru Enescu

Résumé

Parmi les éléments qui confèrent à un livre la qualité de livre rare, essentielle pour le livre moderne peut être l'illustration aux gravures originales qui, plus d'une fois, est parvenue à donner du prix à un ouvrage de peu d'importance pour l'histoire de la littérature.

Du nombre des pièces de la collection Alexandru Enescu, l'auteur s'attarde aux illustrations d'Auguste Lepère pour Huysmans K.J. – La Bièvre, Les Gobelins et Saint-Sévèrin –, Paris 1901.

Lepère n'est pas seulement l'un des artistes qui se manifeste accidentellement dans la gravure; il entre dans l'histoire du livre illustré après un demi-siècle où ce domaine fut l'apanage d'artisans médiocres. C'est pourquoi il occupe une place de choix parmi les peintres qui, à partir de 1899, se consacrent à l'illustration de livre.